

УДК 376-054.62:811.161.2:374.7(045)
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-86-61

МОДЕЛЬ ПРОПЕДЕВТИЧНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ СЛУХАЧІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Павленко О.М., викладач
Центр міжнародної освіти
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті представлено модель пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти. Сформульовано вихідні положення дослідження, обґрунтовано теоретичні засади моделі експериментального освітнього процесу – методологічні підходи, дидактичні принципи, методи і форми навчання, педагогічні умови. Модель охоплює три етапи – інтродуктивний, базовий і рубіжний. Для кожного етапу сформульовано мету, схарактеризовано основні методи і засоби експериментального навчання, описано систему вправ, проаналізовано результати. Для діагностування результатів сформульовано систему критеріїв, визначено рівні мовленнєвої підготовки іноземних слухачів. Базовими критеріями підготовленості слухачів визначено: лексико-граматичний, перцептивно-функціональний, змістовно-функціональний та інтеракційно-функціональний. Рівні підготовленості слухачів розподілено на високий, достатній, базовий і низький.

Ключові слова: іноземні слухачі, пропедевтичне навчання, інтродуктивний, базовий, рубіжний етапи мовленнєвої підготовки.

В статті представлена модель пропедевтического обучения украинскому языку иностранных слушателей в высшем учебном заведении. Сформулированы исходные положения исследования, обоснованы теоретические основы модели экспериментального образовательного процесса – методологические подходы, дидактические принципы, методы и формы обучения, педагогические условия. Модель охватывает три этапа – интродуктивный, базовый и рубежный. Для каждого этапа сформулированы цели, охарактеризованы основные методы и средства экспериментального обучения, описана система упражнений, проанализированы результаты. Для диагностирования результатов сформулирована система критериев, определены уровни речевой подготовки иностранных слушателей. Базовыми критериями подготовленности слушателей определено: лексико-грамматический, перцептивно-функциональный, содержательно-функциональный и интеракционно-функциональный. Уровни подготовленности слушателей разделены на высокий, достаточный, базовый и низкий.

Ключевые слова: иностранные слушатели, пропедевтическое обучение, интродуктивный, базовый, рубежный этапы речевой подготовки.

Pavlenko O.M. THE PROPAEDEUTIC EDUCATION MODEL OF UKRAINIAN LANGUAGE FOR FOREIGN STUDENTS IN THE UNIVERSITIES

The article presents the model of propaedeutic learning of Ukrainian language for foreign students in the universities. The initial provisions of the research are formulated, the theoretical foundations of the experimental educational process model are grounded. They are: methodological approaches, didactic principles, methods and forms of teaching and also pedagogical conditions such as selection and educational material organization functionality, use of ICT in the process of language training for foreign students; optimal pedagogical communication; taking into account students national-psychological characteristics. The intentions, which students should be able to realize with solving certain communication problems, are selected. From the educational-professional, social-cultural and everyday spheres of communication typical communication situations are selected. In particular, at the end of experimental training, the student must be able to implement basic communicative intentions in such situations of communication as administrative institutions (dean's office, directorate of the institute, office, etc.); on the railway, at the airport; in the kiosk, in the shop, in the box office, in the bazaar; on the post; in a bank, at an exchange office; in a restaurant and cafe, in the dining room; in the library; at classes, at university; on the streets of the city, in transport; in the theater and the cinema, in the museums, on the excursion; in the clinic, at the reception at the doctor, in the pharmacy; in a telephone conversation; in the hotel etc. The model covers three stages. They are introductory, basic and frontier. Each of the stage has its formulated goal, the main methods and means of experimental training, the system of exercises. The results are analyzed. The results were analyzed with a special formulated system of criteria and determined level of speech training for foreign students. The basic criteria of students' readiness are defined: as lexical-grammatical, perceptual-functional, content-functional and interactive-functional. Levels of trained students are divided into high, sufficient, basic and low. As a result of the work of the molding experiment, positive qualitative changes were recorded at each stage.

Key words: foreign students, propaedeutic training, introductory, basic, secondary stages of speech preparation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин система освіти України набуває нового змісту і дедалі більше орієнтується на співпрацю з іншими країнами світу. У зв'язку з формуванням загальноєвропейського освітнього простору відповідно до національної державної програми «Освіта» (Україна XXI століття) одним із пріоритетних напрямів вважається процес удосконалення системи підготовки спеціалістів для зарубіжних країн. Навчання іноземних студентів в Україні є одним із напрямів розвитку системи національної освіти, оскільки сприяє підвищенню іміджу української вищої школи на світовому рівні. Це вимагає формування нових підходів до навчання, змушуючи коригувати освітній простір, навчальні програми, педагогічні технології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що мовленнєва підготовка іноземних слухачів підготовчих відділень ЗВО були предметом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Загальні питання теорії і методики навчання російської мови як іноземної досліджувалися М. Вятютневим, Д. Ізаренковим, Т. Капітоновою, Л. Московкіною, О. Суригіним, Н. Шибко та ін. Українська лінгводидактична школа започаткувала роботу над методикою навчання української мови як іноземної в кінці ХХ ст. Різноманітним аспектам навчання іноземних студентів присвячено чимало наукових досліджень. В. Коломієць дослідив формування професійних мовленнєвих умінь у студентів іноземного походження засобами комплексних дидактичних ігор; наукові праці О. Коротун і Т. Деметьєвої присвячені проблемам формування комунікативної компетентності іноземних слухачів на підготовчому факультеті; Т. Кудіна розглянула формування лексичної компетентності української мови в іноземних слухачів підготовчих відділень, Т. Довгоцько й О. Пальчикова дослідили проблему адаптації іноземних слухачів у процесі пропедевтичної підготовки, Л. Карасу охарактеризував педагогічні умови формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення, О. Палка виокремила критеріальні характеристики готовності іноземних студентів ЗВО до вивчення професійної лексики, О. Федорова дослідила формування аудитивних умінь іноземних слухачів підготовчого відділення. Дослідження науковців дозволили визначити предмет навчальної дисципліни «Українська мова як іноземна», її мету й основні завдання, коло знань, умінь і компетенцій, якими повинні оволодіти іноземні слухачі підготовчих відділень і студенти. Водночас

варто зауважити, що сьогодні недостатньо наукових доробків у цій царині, проблема тика й особливості навчання іноземних слухачів у процесі пропедевтичної підготовки у ЗВО представлена дещо фрагментарно.

Постановка мети. Нерозробленість у межах комунікативного підходу методики пропедевтичного навчання іноземних слухачів із використанням виражальних засобів комунікації зумовила мету статті – розробити й обґрунтувати модель пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішність експериментального навчання залежить від правильного обрання теоретичного підґрунтя та чіткої розробки експериментальної моделі навчального процесу.

Сформулюємо вихідні положення дослідження:

- високий рівень мовленнєвої підготовки іноземних слухачів забезпечить їхню здатність продовжити навчання в ЗВО України та спроможність накопичувати свій мовленнєвий досвід, розкривати потенціал і розвиватися як особистості;

- стрижнем мовленнєвої підготовки є мовленнєві вміння, необхідні для задоволення комунікативних потреб слухачів;

- процес мовленнєвої підготовки іноземців відбуватиметься найефективніше, якщо навчання здійснювати виражальними засобами комунікації, а в його основу покласти комунікативний, особистісно-діяльнісний і культурологічний підходи.

Успіх організації експериментального навчання залежав від правильно обраних методів навчання. Варто наголосити, що більшість методистів (Т. Капітонова, В. Коростельов, В. Костомаров, Л. Московкін, Є. Пассов, А. Щукін та ін.) схиляються до того, що у процесі мовної підготовки іноземних слухачів підготовчого відділення повинні домінувати комунікативні методи навчання, оскільки це дає можливість організувати процес навчання української мови, адекватний процесу реального спілкування.

У сучасних дослідженнях комунікативного методу українські вчені (Ф. Бацевич, А. Богуш, О. Вовченко, О. Ковтун, О. Петрашук, Т. Стеченко та ін.) пов'язують його з рівнем сформованості міжособистісного досвіду, необхідного індивіду, щоб у межах власних здібностей і соціального статусу успішно функціонувати в суспільстві; готовністю людини здійснювати спілкування як складну багатокomпонентну динамічну цілісну мовленнєву діяльність, на характер якої можуть впливати різноманітні чинники [3, с. 18].

Отже, обираючи комунікативний метод як провідний у побудові експериментального навчання, за основу ми взяли організацію процесу мовленнєвої підготовки слухачів як адекватного процесу реально-го спілкування. На відміну від традиційної методики, навчання української мови як іноземної за цим методом переорієнтовувалося з вивчення системи мови на її застосування в реальній комунікації. Основним засобом навчання у такому разі виступали не письмові тексти та граматичні вправи, а ситуації, що моделювали реальне спілкування [4, с. 39]. На наш погляд, виражальні засоби комунікації, дібрані за функціональним принципом, і вибудована на їх основі система вправ здатні вирішити поставлене завдання.

Під методом навчання розуміємо сукупність принципів навчання, які реалізуються у специфічних методичних прийомах [2, с. 5–7]. Таким чином, ефективність експериментального навчання визначалася адекватністю добору принципів навчання.

Принципами навчання в науковій літературі вважають вихідні правила, вимоги, приписи, виконання яких забезпечує досягнення необхідного рівня ефективності навчання. На думку науковців, ці принципи регламентують: а) як слід добирати навчальний матеріал; б) у якому порядку його потрібно розташовувати в курсі навчання; в) як його вводити; г) як організувати його засвоєння; д) як здійснювати контроль засвоєння матеріалу і т. ін. [4, с. 67].

Методичні принципи навчання відображають специфіку викладання української мови як іноземної. З-поміж базових принципів визначали: мовленнєво-мислительської активності, індивідуалізації, функціональності, ситуативності та новизни [4, с. 41]. Саме на ці принципи як на дидактичні умови навчання ми й спиралися, вибудовуючи експериментальне дослідження. Використання виражальних засобів комунікації, зі свого боку, забезпечувало реалізацію цих принципів.

Метою експериментального навчання була мовленнєва підготовка іноземних слухачів виражальними засобами комунікації. Експериментальне навчання проводилося упродовж трьох взаємопов'язаних етапів, які збігалися з етапами навчально-виховного процесу на підготовчому відділенні протягом навчального року: інтродуктивного етапу (A1), базового етапу (A2), рубіжного етапу (B1).

Досягнення мети формуального експерименту забезпечувалося через реалізацію педагогічних умов, а саме: функціональність добору й організації навчального

матеріалу; використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у процесі мовленнєвої підготовки іноземних слухачів; оптимальне педагогічне спілкування; врахування національно-психологічних особливостей слухачів.

Наголосимо, що наш експеримент ґрунтувався на навчальних і робочих програмах підготовчого відділення ЗВО України, складених відповідно до Загальноосвітнього стандарту мовної підготовки іноземців і Комплексу програм поетапного вивчення української мови як іноземної [1]. У процесі організації експериментального навчання, окрім граматичного, лексичного, фонетичного, ми ставили також завдання окреслити комунікативний мінімум, який повинні засвоїти іноземні слухачі в ході експерименту. Керуючись функціонально-прагматичним підходом до добору матеріалу, ми виокремили інтенції, які повинен уміти реалізувати слухач, розв'язуючи певні комунікативні завдання. Їх ми поділили на три основні групи, а саме: установлювати й підтримувати комунікацію; висловлювати емоційне ставлення, давати оцінку особі, предмету, факту, події, вчинку; впливати на співрозмовника. У ході формулюючого експерименту іноземний слухач повинен навчитися реалізовувати ці інтенції, зокрема через формування умінь створювати мовленнєві висловлювання.

Під час підготовки до експериментального навчання було здійснено добір типових комунікативних ситуацій із навчально-професійної, соціально-культурної та повсякденної сфер спілкування. Отже, наприкінці експериментального навчання слухач повинен уміти реалізовувати базові комунікативні наміри в таких ситуаціях спілкування: в адміністративних установах (деканаті, дирекції інституту, офісі та ін.); на залізниці, в аеропорту; на вокзалі; у кіоску, магазині, касі, на базарі; на пошті; в банку, в пункті обміну валюти; в ресторані, кафе, буфеті, в їдальні; у бібліотеці; на заняттях, в університеті; на вулицях міста, у транспорті; у театрі, кінотеатрі, музеї, на екскурсії; у поліклініці, на прийомі в лікаря, в аптеці; у телефонній розмові; у готелі.

Також було розроблено тематику практичних занять, у межах яких здійснювалося експериментальне навчання української мови іноземних слухачів у ЗВО.

Для діагностування результатів було сформульовано систему критеріїв, визначено рівні мовленнєвої підготовки іноземних слухачів виражальними засобами комунікації на заняттях з української мови. Базовими критеріями підготовленості слухачів визначено: лексико-граматичний, перцеп-

тивно-функціональний, змістовно-функціональний та інтеракційно-функціональний. Рівні підготовленості слухачів розподілено на високий, достатній, базовий і низький.

Перший етап експериментального дослідження – інтродуктивний (A1). Рівень A1 засвідчує часткове ознайомлення зі структурою і системою української мови та можливість обмеженого спілкування у прогнозованих стандартних ситуаціях [1, с. 13].

Метою інтродуктивного етапу було ознайомлення слухачів зі структурою і системою української мови, формування базових граматичних, лексичних і вимовних навичок, навчання виражальними засобами комунікації спілкуватися у прогнозованих стандартних ситуаціях.

Інтродуктивний етап вважається найскладнішим у навчанні іноземних слухачів, його ще називають етапом відкриття. Іноземні слухачі знайомляться з новою мовою, культурою, відкривають для себе новий світ. Відбувається адаптація слухачів, тому важливо, щоб на цьому етапі виробилися правила взаємодії слухача і викладача, які б полегшували адаптаційний процес і налаштовували на ефективне, цілеспрямоване й водночас цікаве й захоплююче опанування української мови. Як засвідчує практика, цей період навчання для іноземних слухачів здебільшого перетворюється в суцільне заучування лексики, правил, винятків, виконання вправ, написання диктантів, читання речень, мікротекстів та ін. Безумовно, без вироблення цих базових навичок не обійтись. Наше експериментальне навчання не здатне обійти цей процес, але, на наш погляд, може докорінно змінити підхід до навчання.

На інтродуктивному етапі ми дотримувалися таких провідних принципів побудови експериментального навчання української мови іноземних слухачів: принципу наявності мовленнєвого завдання, принципу ситуативності, принципу аналогії утворення і засвоєння мовленнєвих форм, принципу паралельного засвоєння форми і її функції виражальними засобами комунікації за умови переваги останньої.

Основними методами на інтродуктивному етапі були умовно-мовленнєві вправи (УМВ), об'єднані у комплекси; основними засобами – пам'ятки, граматичні таблиці, мовленнєвий зразок, функціональні опори. Варто зазначити, що розроблені для цього етапу вправи були дуже економні за часом виконання. Це дало нам змогу створити систему вправ, яка складалася з комплексів УМВ, що й забезпечували відпрацювання мовленнєвих навичок на цьому етапі.

У підсумку навчання української мови іноземних слухачів на першому етапі фор-

мувального експерименту було зафіксовано позитивні зміни. Слухачі продемонстрували здатність спілкуватися виражальними засобами, ставити прості запитання і відповідати на такі ж запитання, ініціювати й підтримувати розмову простими репліками на знайомі теми, використовуючи обмежений арсенал виражальних засобів комунікації. До того ж, на інтродуктивному етапі слухачі засвоїли технологію роботи з умовно-мовленнєвими вправами, пам'ятками, функціональними опорами, аудіо- та відеофайлами.

Наступним в експериментальному навчанні іноземних слухачів виражальними засобами комунікації на заняттях з української мови був базовий етап, який відповідає рівню A2. У Проекті стандарту цей рівень окреслено як такий, що визначає риси базового володіння українською мовою як іноземною для перебування на території України з туристичною, ознайомчою чи іншою культурологічною метою без проведення будь-якого виду діяльності (крім навчання) і засвідчує можливість вибіркового спілкування в прогнозованих стандартних ситуаціях [1, с. 13].

Метою базового етапу було формування у слухачів здатності задовольняти базові комунікативні потреби в прогнозованих стандартних ситуаціях у навчально-професійній, соціально-культурній і повсякденній сферах спілкування.

Серед пріоритетних методичних засобів і способів формування мовленнєвих умінь іноземних слухачів на базовому етапі виокремлювали: створення комплексів мовленнєвих вправ (далі – МВ), які об'єднують декілька видів діяльності слухачів, моделювання проблемних комунікативних ситуацій, наявність мовленнєвих установок, використання оцінювальних таблиць, логіко-змістових схем текстів, логіко-синтаксичних схем висловлювань, функціональних і тактично-стратегічних моделей.

Робота на цьому етапі відрізнялася від роботи на інтродуктивному етапі якісно новим рівнем її організації. Безумовно, ми продовжили використовувати на базовому етапі УМВ як основний метод формування мовленнєвих навичок і навичок уживання виражальних засобів комунікації. Однак провідним на цьому етапі був метод МВ, які забезпечують формування мовленнєвого уміння. Домінування МВ на базовому етапі призводить до якісно нового рівня організації експериментального навчання іноземних слухачів виражальними засобами комунікації. У нашому дослідженні ми їх умовно позначили як мовленнєві вправи першого типу (МВ1).

Як і на інтродуктивному, так і на базовому етапі експериментальне навчання іноземних слухачів виражальними засобами комунікації будувалося на основі системи вправ, що розташовувалися циклічно: комплекс УМВ1 – комплекс УМВ2 – комплекс МВ1. Тобто кожен етап експериментального навчання складався з багаторазового повторення циклів, проте на кожному з етапів цикл розширювався новою ланкою, яка й була провідною та на якій акцентувалися зусилля. Так, на інтродуктивному етапі провідною ланкою були комплекси УМВ1 та УМВ2, які становили завершений цикл, на базовому етапі цикл поповнився комплексом МВ1, що визначався основним.

МВ, які належали до цього комплексу, характеризувалися реальністю ситуації, частковою або природною зумовленістю мовленнєвого завдання, частковою зумовленістю мовленнєвої діяльності за формою та змістом, частковим використанням зорових опор як додаткового засобу навчання.

Установка на етапі формування умінь МВ дещо відрізняється від установки на етапі формування навичок УМВ, вона має свою технологію створення і використання. На відміну від інтродуктивного етапу, на базовому ми не прописували мовленнєву ситуацію, а формулювали комунікативне завдання, враховуючи особистісний, мотиваційний, змістовий та організаційний компоненти установки. Це зумовлено тим, що МВ характеризуються реальністю ситуації, а отже, частковою або природною зумовленістю мовленнєвого завдання. Відзначимо, що МВ завжди забезпечують наявність стратегії і тактики мовця чи того, хто пише, читає, сприймає. З огляду на це установки на базовому етапі містили стратегічні завдання: довести, охарактеризувати, підкреслити, порадити, схвалити, підтримати, виправдати, засудити та ін. Стратегічні завдання формулювалися як на етапі висловлювання надфразового рівня, коли кожна фраза підпорядковувалася цьому стратегічному завданню, так і на етапі всього діалогу, монологу, який продукувався, чи тексту, що відтворювався. Отже, основним засобом організації роботи на базовому етапі залишилися установки, дещо змінивши форму пред'явлення та мету.

У підсумку роботи формувального експерименту на базовому етапі було зафіксовано позитивні якісні зміни. Слухачі продемонстрували здатність задовольняти базові комунікативні потреби в прогнозованих стандартних ситуаціях у навчально-професійній, соціально-культурній і повсякденній сферах спілкування. До того було зафіксовано сформованість умінь

слухачів здійснювати тактично-стратегічну діяльність на етапі надфразового рівня.

Наступним в експериментальному навчанні української мови іноземних слухачів був рубіжний етап, який збігався з рівнем володіння українською мовою як іноземною В1. Стандарт визначає його як необхідний рівень володіння українською мовою, досягнення якого є обов'язковим для всіх іноземних громадян та осіб без громадянства, щоб розпочати навчальну діяльність на території України. Рівень В1 засвідчує можливість розгорнутого спілкування у стандартних ситуаціях та в умовах комунікації з елементами непередбачуваності [1, с. 13].

Мета рубіжного етапу – сформувані у слухачів здатність задовольняти основні комунікативні потреби у спілкуванні з носіями української мови у навчально-професійній, соціально-культурній і повсякденній сферах спілкування.

Робота на цьому етапі, як і на попередніх етапах експериментального навчання, будувалася на основі системи вправ, що циклічно упорядковувалися та багаторазово повторювалися у межах етапу. На рубіжному етапі цикл складався з комплексів УМВ1–УМВ2–МВ1–МВ2. Тобто порівняно з попереднім етапом він поповнився новою ланкою – комплексом МВ2. Ця ланка й була домінуючою на третьому етапі та вибудовувала новий щабель експериментального навчання іноземних слухачів виражальними засобами комунікації на заняттях з української мови.

Комплекс МВ2 складався з вправ, які характеризувалися реальністю ситуації, природною зумовленістю мовленнєвого завдання, котра у процесі навчання змінювалася незумовленістю, частковою зумовленістю мовленнєвої діяльності за формою та змістом, відсутністю опор як додаткового засобу навчання.

Зауважимо, що комплекси УМВ1, УМВ2 та МВ1 на рубіжному етапі будувалися аналогічно до попередніх. Проте з кожним циклом навички й умінь якісно удосконалювалися, а вправи ставали складнішими.

Наголосимо на важливості спеціально організованого педагогічного спілкування під час організації роботи з комплексами МВ2. Безумовно, воно важливе на всіх етапах експериментального навчання, але послаблення ролі опор, мовленнєвого зразка вимагало від викладача ще більшої активності, емоційності, продуктивності. Мовлення викладача на цьому етапі було, з одного боку, взірцем для слухачів, а з іншого – засобом навчання. Воно організовувалося таким

чином, щоб забезпечити керований вибір стратегії слухачів, актуалізувати взаємини учасників спілкування, викликати їх активність і природну вмотивованість мовленнєвої діяльності, виховувати самостійність і продуктивність мовленнєвого вміння.

На рубіжному етапі широко впроваджувалися нестандартні форми проведення занять, що підтримувало інтерес слухачів, а отже, підвищувало також рівень активності, створювало позитивний емоційний клімат та атмосферу, ефективну для навчальної діяльності. Крім того, такі форми роботи давали можливість моделювати ситуації, наближувати їх до реальних.

У підсумку роботи формувального експерименту на рубіжному етапі було зафіксовано позитивні якісні зміни. Слухачі засвідчили можливість розгорнутого спілкування у стандартних ситуаціях і в умовах комунікації з елементами непередбачуваності.

Висновки з проведеного дослідження. Розроблена модель стала основою про-

педевтичного навчання української мови іноземних слухачів у ЗВО. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в обґрунтуванні впровадження цієї методики у викладання української мови як іноземної в ЗВО, розробці авторських курсів занять у межах методики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальноосвітній стандарт з української мови як іноземної. URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/1410876247/> (дата звернення: 18.12.2018).
2. Капитонова Т.И., Московин Л.В. Методика обучения русскому языку как иностранному на этапе предвузовской подготовки. Санкт-Петербург : Златоуст, 2006. 272 с.
3. Мильруд Р.П., Максимова І.Р. Сучасні концептуальні принципи комунікативного навчання іноземних мов. *Іноземні мови в школі*. 2000. № 5. С. 17–21.
4. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению : пособие для учителей иностранного языка. Москва : Просвещение, 1991. 360 с.